

הרב חיים דרוקמן

אבות לבנים

שיעורים במסכת אבות

פרק ו

ומפתחות לסדרה כולה

אור עציון ספרי איכות תורניים
המכון התורני ע"ש ר' יצחק וחנה סטרולוביץ'

תוכן העניינים

11 לוח ראשי תיבות וקיצורים

משניות מסכת אבות

15 פרק ו

שיעורים על פרק ו

23 "דרך ארץ קדמה לתורה"	פתיחת פרק ו
27 העוסק בתורה לשמה	משנה א (א)
37 "כל העולם כדי הוא לו"	משנה א (ב)
45 רבי יהושע בן לוי	משנה ב (א)
53 "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה!"	משנה ב (ב)
61 "כל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף"	משנה ב (ג)
66 "עבד ד' הוא לבד חופשי"	משנה ב (ד)
76 "הלומד מחבירו צריך לנהוג בו כבוד"	משנה ג
85 "כך היא דרכה של תורה"	משנה ד
98 הגישה הראויה לתורת ד'	משנה ה (א)
105 השמחה בתורה ובעבודת ד'	משנה ה (ב)
114 "נושא בעול עם חברו"	משנה ו (א)
121 נשיאה בעול עם הציבור	משנה ו (ב)
129 התורה מגינה ומרפאת	משנה ז
140 החוכמה האמיתית	משנה ח
149 דירה במקום תורה	משנה ט
160 תכלית העולם	משנה י (א)
168 הבריאה והתורה	משנה י (ב)
175 "יְהִי אֹרֶךְ – זֶה אַבְרָהָם"	משנה י (ג)
184 הבריאה כולה – לכבוד ד'	משנה יא

נספח ומפתחות

195	על ספרי הפירושים המובאים בסדרה
205	מפתח ערכים
251	מפתח אישים
		מפתח מקורות
260	תנ"ך
283	משנה
287	תלמוד בבלי

פתיחת פרק ו "דרך ארץ קדמה לתורה"

שְׁנוּ חֲכָמִים בְּלִשׁוֹן הַמִּשְׁנָה, בְּרוּךְ שֶׁבָּחַר בָּהֶם
וּבְמִשְׁנָתָם.

א. "שנו חכמים בלשון המשנה"

מסכת אבות שבמשנה איננה אלא חמישה פרקים בלבד. המהר"ל מסביר בפתיחתו לפרקנו שחמשת פרקי מסכתנו הם כנגד חמשת חומשי התורה: כשם שישנם חמישה חומשים של תורה – כך יש כאן חמישה פרקים העוסקים בדרך ארץ ומוסר.

כבר למדנו במשנה יז בפרק ג על הקשר ההדדי שבין תורה למוסר: "אם אין תורה – אין דרך ארץ; אם אין דרך ארץ – אין תורה". התורה והמוסר תלויים זה בזה. המהר"ל מסביר שכששני דברים תלויים זה בזה, מן הראוי שיהיו נחשבים זה כזה – ולכך, כנגד חמשת חומשי התורה ערך רבי חמישה פרקי משנה בדרך ארץ.

והוסיף המהר"ל שכשם שהתורה פותחת בסדר הייחוס מבראשית ומסדרת את סיפור הדורות זה אחר זה – כך מסכתנו מתחילה ב"משה קיבל תורה מסיני" ומפרטת את השתלשלות התורה ומוֹסְרֵיהָ דור אחר דור עד לסוף הפרק.

פרקנו איננו אפוא חלק מקורי ממסכת אבות שערך רבי במשנה. הדבר מפורש בפתיחת פרקנו: "שנו חכמים בלשון המשנה, ברוך שבחר בהם ובמשנתם".

הביטוי: "שנו חכמים" הוא הנוסח העברי למקבילו הארמי שבתלמוד: "תנו רבנן", המשמש פתיחה לברייתא. ברייתא היא מאמר חכמים מדור התנאים שלא הכניס רבי לששת סדרי המשנה. תלמידי רבי ותלמידיהם אחריהם אספו מאות מאמרים כאלה וריכזו אותם בקבצי ברייתות, כמו התוספתא ומדרשי הלכה ואגדה. גם פרקנו הוא קובץ כזה.

פרקנו מתמקד בערך האדם העוסק בתורה ובדרכי קניית התורה, ומכאן הכינוי הרווח לפרקנו: "פרק קניין תורה". הכינוי הזה קדום ביותר ואפשר למוצאו עוד בתקופת הגאונים, לפני כאלף ומאתיים שנה, בסדר רב עמרם גאון (מנחה של שבת): "מנהג בית רבינו בבבל, שאחר תפלת מנחה בשבת שונין אבות ו'קנין תורה'".

בספר "מנורת המאור" מופיע כינוי אחר לפרקנו: "פרק רבי מאיר" על שם רבי מאיר הפותח אותו.

קרוב לוודאי שפרק "קניין תורה" צורף למסכת אבות בגלל המנהג לקרוא את פרקי המסכת בשבתות שבין פסח לשבועות. מאחר שישנן שש שבתות בזמן זה – ואילו במסכת אבות יש חמישה פרקים בלבד – הוסיפו לקרוא את פרק "קניין תורה" בשבת השישית, הסמוכה לחג שבועות – זמן מתן תורתנו – כדי לקרוא בערכה של תורה ובדרכי קניינה.

ב. "דרך ארץ קדמה לתורה"

מובא במדרש (ויקרא רבה ט, ג) ש"עשרים ושישה דורות קדמה דרך ארץ את התורה". המדרש דורש זאת מהאמור בבראשית (ג, כד): "לְשֹׁמֵר אֶת דִּרְךְ עֵץ הַחַיִּים": "דִּרְךְ" – זו דרך ארץ; "עֵץ הַחַיִּים" – זו תורה, כאמור (משלי ג, יח): "עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתַמְכִּינָהּ מְאֹד". הרי שהפסוק בבראשית הקדים את דרך ארץ לתורה. זה כנראה המקור לביטוי הידוע: "דרך ארץ קדמה לתורה".

הכוונה ב"דרך ארץ" בהקשר זה היא מידות טובות ומוסר – שהם התשתית היסודית לקבלת התורה. על כן, כדי לקבל את התורה בחג שבועות, אנו מתכוונים ומקדימים את לימוד מסכת אבות, שעניינה תיקון המוסר והמידות, ומקדימים דרך ארץ לתורה.

בפתיחתו לפרקנו כתב החסיד יעב"ץ ש"התורה לא תשכון – כי אם בריקן ממדות רעות, ומלא ממדות החשובות". כדי להתמלא באמת בתורה, אדם צריך להתנקות ממידות רעות ולרומם את עצמו במידות טובות.

חמשת פרקי מסכת אבות מלאים הדרכות מוסר ודרך ארץ, המקרבות את נפש האדם לבווראה ומעוררות אותו לעבודתו יתברך, ופרקנו מעורר

”דרך ארץ קדמה לתורה”

בקרבנו את חשק התורה ואהבתה. ואומנם גם בשאר הפרקים אפשר למצוא הרבה בעניין זה, אך פרקנו כולו מתמקד, מפרט ומרחיב בזה מאוד, ”ומתוך דבריו המסולאים בפז נתעורר לקנות את התורה” (לשון החסיד יעב”ץ).

חמשת הפרקים הראשונים עוסקים בבניין המידות באופן כללי, ופה ושם גם מדברים על התורה ולימודה. אך ”פרק קניין תורה” מתמקד רק בעניינה של תורה ומדגיש בכך את חשיבותה בהיותה תכלית המידות כולן.

תיקון המידות והמוסר בא אפוא להכשיר את האדם לקבל את התורה ולרומם אותו אל מעלתה. כך יוצא שדווקא הפרק שלנו – הוא התכלית לכל הפרקים הקודמים!

החסיד יעב”ץ מוסיף שהזמן שבין פסח לעצרת הוא הזמן המתאים ביותר לקריאת פרקים אלו, שכן, בזה הזמן אנו מוכשרים להתחזק בעבודת ד’ יותר מכל זמן אחר. הוא מסביר כי הימים שבין יציאת מצרים למתן תורה היו כה משמעותיים עד שהשפעתם נותרה לדורות. ימים אלו השאירו בנפשות ישראל רושם רוחני פנימי עז שנשאר איתנו עד עצם היום הזה. ואותו רושם שקיבלו נפשותינו אז – מתנוצץ בנו עתה בימים אלו, בכל שנה ושנה.

הוא מוסיף שפרקנו מכונה: ”קניין תורה” משום שהוא בא אחר חמשת הפרקים הקודמים, המכשירים אותנו לקניין התורה, ועל ידי ”מה שילבש מהמדות החשובות קודם בואו בברית התורה – תבא כמים בקרבו ויהיה עוסק בתורה לשמה!” (שם).

ג. תחילתו של רבי עקיבא

החסיד יעב”ץ מביא דוגמה להכרחיות המידות הטובות לקניין התורה מהסיפור הידוע על תחילת דרכו של רבי עקיבא בעולם התורה.

הגמרא (כתובות סב, ב) מספרת שרבי עקיבא היה בתחילתו רועה צאן פשוט שעבד אצל בן כלבא שבוע, אחד מעשירי ירושלים. בתו של אותו עשיר זיהתה בעקיבא רועה הצאן מידות טובות בראותה שהיה צנוע ומעולה. היא ניגשה אליו בסתר והציעה להינשא לו – ובתנאי שיתמסר

ללימוד תורה. הוא הסכים, והשניים נישאו. בעקבות כך, החרים אותם אביה והם נאלצו לחיות חיי עוני קשים.

בסופו של דבר, התגלה שבחירתה של הבת הייתה הצלחה כבירה. רועה הצאן מילא את הבטחתו ויצא ללמוד תורה אצל גדולי הדור. אחרי שנים, שב אליה רבי עקיבא בתור אחד מחכמי ישראל הגדולים ביותר בכל הזמנים ועשרות אלפי תלמידיו צעדו בעקבותיו!

בתו של בן כלבא שבוע הבינה כי המידות הטובות שראתה ברועה הצאן הפשוט הן בסיס איתן לקניין התורה – וצדקה! בזכות אמונתה במידות הנעלות של עקיבא רועה הצאן – זכה עם ישראל לדורותיו לתורתו העצומה של רבי עקיבא! אכן, דרך ארץ קודמת לתורה ומכינה אליה!

החסיד יעב"ץ מסיים שמשום כך התחיל הפרק במאמר מרבי מאיר, שהיה אחד מגדולי תלמידיו המובהקים של רבי עקיבא! כך מתחברים אפוא שני כינויו של פרקנו: "פרק קניין תורה" ו"פרק רבי מאיר".

ד. קדימות המוסר באנושות

הרב זצ"ל מסביר בספרו "אורות התורה" (יב, ב) שהקדמת דרך ארץ לתורה היא הקדמה כרונולוגית, והיא הכרחית לדורות. הוא כותב כי המוסר בטבעיותו – עם כל עומק הודו וכוחו האיתן – מוכרח תחילה להיקבע בנפש כדי שיהיה מצע מתאים להשפעות הגדולות שיבואו מכוחה של תורה.

והכלל הזה אינו נוהג רק באדם הפרטי – אלא גם בכללות האומה ואפילו באנושות כולה! האנושות בכללה אינה מסוגלת לקבל בבת אחת את השפעות התורה. היא מוכרחה לעבור תחילה תיקון מוסרי איטי, מתמשך והדרגתי בן אלפי שנים – עד שתגיע לרמה מוסרית מתאימה לקליטת אור התורה.

ובאותו אופן, אחרי חמשת פרקי מסכת אבות, הבונים את הקומה המוסרית שלנו, את דרך הארץ שלנו – אנו יכולים להתקדם אל הפרק הנוסף, העוסק כולו בערך התורה וקניינה.

משנה א (א) העוסק בתורה לשמה

רבי מאיר אומר: כל העוסק בתורה לשמה – זוכה לדברים הרבה; ולא עוד, אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו! נקרא: רע, אהוב, אהב את המקום, אהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות. ומלבשתו ענה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן, ומרחקתו מן החמא, ומקרבתו לידי זכות. ונהנים ממנו עצה ותושיה, בינה וגבורה, שנאמר (משלי ה, יד): "לי עצה ותושיה, אני בינה, לי גבורה". ונותנת לו מלכות וממשיכה וחקור דין. ומגלין לו רזי תורה. ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק. והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו. ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

א. לימוד תורה שלא לשמה

פרקנו נפתח בדברי רבי מאיר בשבח האדם העוסק בתורה. רבי מאיר לא דיבר על סתם עיסוק בתורה, אלא על עיסוק בתורה לשמה.

הגמרא במסכת פסחים (נ, ב) מביאה בשם רב: "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה – בא לשמה". כלומר, אומנם לימוד תורה שלא לשמה איננו מהודר ומשובח – אך גם לו יש ערך. אנו מקווים שמתוך שיעסוק האדם בתורה שלא לשמה, יבוא לעסוק בה בסופו של דבר גם לשמה.

אכן, הגמרא במסכת ברכות (יז, א) מציגה גישה הנראית הפוכה לחלוטין: "כל העושה שלא לשמה – נוח לו שלא נברא!". הגמרא הזאת

מתעלמת מהתקווה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה, ומשמע ממנה שאין כל רשות לעסוק בתורה שלא לשמה, והיה עדיף לאדם שכלל לא היה נברא – משנברא ועשה שלא לשמה!

איך אפשר ליישב את שתי העמדות ההפוכות הללו?

בעלי התוספות¹ מסבירים שיש כמה סוגי לא לשמה, והפער ביניהם גדול ומהותי:

יש אדם הלומד תורה ועוסק במצוות ממניעים נמוכים, כמו בקשת כבוד ואמצעי פרנסה. אומנם הדבר מגונה, אך יש תקווה שמתוך המפגש התועלתני שלו עם התורה ומצוותיה, יבוא בסופו של דבר לעסוק בהן לשמן ויניח את כוונותיו הנמוכות.

כך מסופר (בבא מציעא פד, א) למשל על רבי שמעון בן לקיש, שהיה בתחילת ימיו ראש לשודדים. פעם אחת, פגש בו רבי יוחנן, גדול חכמי ארץ ישראל, וזיהה בו פוטנציאל לגדול בתורה. רבי יוחנן הציע לשודד לבוא איתו ללמוד תורה, ובתמורה יסייע לו להינשא לאחותו היפה. השודד הסכים להצעה, נטש את מקצועו המפוקפק והלך עימו ללמוד תורה. בסופו של דבר הפך השודד לרבי שמעון בן לקיש, אחד החכמים הגדולים ביותר שקמו לישראל!

רבי יוחנן השתמש אפוא בהיתר של לימוד תורה שלא לשמה מתוך תקווה שעצם המפגש עם התורה יוביל את השודד להכיר בערך העצמי של התורה, ומתוך כך יבוא ללמוד תורה לשמה – וכך באמת היה!

זהו סוג אחד של לא לשמה – לימוד ממניעים נמוכים, אך יש גם שלא לשמה אחר לגמרי. ישנו אדם שהעיסוק שלו בתורה ובמצוות משוקץ ומתועב! הוא לומד תורה ועוסק במצוות כדי להתייחר, ללעוג לחבריו, לקנטר אותם ולקפחם. התורה והמצוות נעשות בידיו לכלי משחית, ועל כן, השלא לשמה שלו מגועל ומאוס – ונוח לו שלא נברא משנברא!

לימוד תורה למטרות רעות אינו נחשב ללימוד תורה, ואין כל סיכוי להגיע ממנו ללימוד תורה לשמה. כל ההיתר ללמוד תורה שלא לשמה

1. כך הם כותבים במקומות רבים: ברכות יז, א, ד"ה: "העושה"; פסחים ג, ב, ד"ה: "וכאן"; תענית ז, א, ד"ה: "וכל"; נזיר כג, ב, ד"ה: "שמתוך". וכן מובא גם בתוספות ישנים יומא עג, א, ד"ה: "לא זכי".

התורה הושמה אפוא בפני האדם, בכוחה לחיותו – אך גם להמיתו, חלילה. הדבר תלוי במגמת הלומד: אם הוא לומד לשמה – תהיה לו התורה סם חיים, ואם לומד שלא לשמה – תהיה לו סם מיתו!

גם כאן, "בעלי התוספות" (ד"ה: "וכל") מסבירים שמדובר בלא לשמה הבזוי – "היינו מי שלומד לקנטר".

נתאר לעצמנו אדם שהתגלגל לרשותו כתר המלך. אם יחבוש את הכתר לראשו כדי להתכבד – הוא בוודאי מגונה וחצוף. אך אם ישתמש בכתרו של המלך לניקוי שירותים – יהיה הדבר חמור שבעתים!

שימוש בתורה למטרות נואלות של קנטור וקיפוח הבריות – הוא ממש הפך התורה! תורתנו, תורת חסד היא (משלי לא, כו), הבאה להשכין שלום ואהבה בין הבריות – והוא משתמש בה למטרות הפוכות לחלוטין! זה איום ונורא! הוא לוקח סם חיים – והופך אותו בידי לסם המוות!

נאמר בתהילים (ג, טז-יח): "וְלִרְשָׁע אָמַר אֲלֵהֶם: מַה לָּךְ לְסַפֵּר חֻקֵי וַתִּשָּׂא בְרִיתִי עָלַי פִּיךָ? – וְאַתָּה שֹׁנֵאתָ מוֹסֵר וַתִּשְׁלַח דְּבָרֶיךָ אַחֲרַיךָ!". בוודאי, טוב וחשוב לספר את חוקי ד' – אך תלוי מי מספר אותם ולשם מה. הפסוקים אינם מדברים על רשע המספר את חוקי ד' מתוך תהליך של תשובה, אלא על רשע השונא מוסר ומשליך אחור את דבר ד'. הוא בא לספר את חוקי הא-לוהים מתוך רשעות וכוונות זדון! ועל כן, לא רק שאין בסיפוריו ערך אמיתי – אלא יש בהם גם גנאי ועלבון לדבר ד'!

ג. לא לשמה – שלב זמני

הרמב"ם, בהקדמתו לפרק "חלק", מזהירנו מפני השתרשות טבעית של כוונת שלא לשמה בלימוד תורה.

בתחילה, כשאדם בימי ילדותו, מושיבים אותו ללמוד תורה. לימוד התורה טוב בשבילו, אך הוא עודנו ילד קטן ואינו מסוגל להבין את ערך התורה וחשיבותה. על כן מעודדים אותו ללמוד באמצעות פרסים ומבטיחים לו ממתקים אם ילמד יפה. וכך הילד לומד בשביל אותם פרסים – ולא לעצם התורה, שהרי אין ביכולתו להבין את מעלתה וערכה. נמצא שאכילת אותם ממתקים יקרה בעיניו מלימוד התורה.

וכשיגדל ויתחזק שכלו, שוב לא יהיו אותם ממתקים חשובים בעיניו ולא יהיה מוכן להשקיע בעבורם. על כן, משדלים אותו ללמוד על ידי פרסים אחרים – מבטיחים לו משחקים או בגדים יפים וכדומה, ולמען אותם פרסים יוסיף ללמוד – ולא למען התורה עצמה.

וכאשר יהיה שלם בשכלו יותר, וגם פרסים אלו לא ייחשבו בעיניו, יבטיחו לו כמה מטבעות כדי שיעסוק בתורה, ואז תהיה תכלית לימודו אותו ממון – ולא התורה.

וכשתהיה דעתו גדולה, והפרוטות תהיינה קלות בעיניו, יאמרו לו: ללמוד כדי שתהיה ראש ודיין, ויכבדוך בני אדם ויקומו מפניך, כגון פלוני ופלוני. והוא יקרא וישתדל כדי להשיג מעלה זו, ותהיה תכלית לימודו הכבוד שיכבדו אותו בני אדם וינשאוהו וישבחו אותו.

אדם הולך וגדל, ומה שבעבר היה נחשב מאוד בעיניו – איננו עוד בעל ערך מנקודת מבטו העכשווית. וכך, בד בבד עם התפתחות האדם, מעלים את רמת התמריצים כך שיתאימו לרמתו של האדם.

הרמב"ם חותם את דבריו: "וכל זה מגונה!". אין הבדל מהותי בין לימוד למען ממתקים, בגדים יפים וכמה פרוטות לבין לימוד לשם כבוד! מצד האמת, הפרוטה היא אותה פרוטה – רק הלבוש שלה משתנה! כל מטרות הלימוד האלה מגונות!

הסיבה היחידה שמותר ללמוד תורה שלא לשמה היא חולשת שכל האדם והתקווה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. על כן, כל עוד אין ברירה, ובלי הפרסים האדם לא ילמד כלל – מותר לשדלו ללמוד למטרות אחרות, כל עוד אינן רעות בפני עצמן. אך צריך לזכור שלימוד כזה – אף שאיננו אסור במצב הנתון – הוא לימוד מגונה. אדם צריך במהלך חייו להתבגר ולהכיר את ערך התורה ומצוותיה ומתוך כך לעסוק בהן באמיתותן כפי רצון הבורא.

ד. "כל העוסק"

רבי מאיר אומר במשנתנו: "כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה". המדר"ש מדייק בלשון: "כל העוסק" – מדוע לא אמר רק: "העוסק בתורה"? מה באה המילה "כל" לרבות?

המדור"ש מסביר שישנם שני אנשים העוסקים בתורה לשמה. האחד, הוא מי שכבר מתחילה עסק בתורה לשמה, והשני הוא מי שבתחילה עסק בתורה שלא לשמה, ורק אחר כך, מתוך שלא לשמה – בא לשמה.

היה אפשר לחשוב שרק הראשון זוכה לדברים הרבה משום שכוונתו הייתה שלמה כבר מההתחלה – אך השני אינו ראוי לכך, שהרי למד בתחילה לכוונת אחרות.

על כן בא רבי מאיר ומדגיש שכל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה – אפילו אם בתחילה עסק בתורה ממניעים אחרים. העיקר שעתה הוא לומד לשמה, ומה שהיה קודם לכן – כבר אינו חשוב.

המהר"ל חיבר ספר שלם על התורה וקראו: "תפארת ישראל", על פי הגמרא (ברכות נח, א): "'וְהִתְפַּאֲרַת' (דהי"א כט, יא) – זו מתן תורה". הוא פותח את ספרו בפסוק שהבאנו לעיל: "'זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל". המהר"ל דייק ממנו שהתורה מונחת לפני בני ישראל, וכל הרוצה לזכות בה – יבוא ויזכה.

אכן, אדם עשוי לומר לעצמו כי התורה ניתנה רק לגדולי החכמים, ורק הלימוד שלהם נחשב ללימוד תורה של ממש, שהרי הסיכוי שיטעו בלימודם נמוך מאוד. אבל לאדם הפשוט אין שייכות בתורה, כי בוודאי יטעה בה פעמים רבות ולא יכוון לאמיתתה. וכשם שאין תועלת לאדם לקרוא בספר מתחום שאיננו מבין – כך אין טעם לאדם פשוט ללמוד תורה.

המהר"ל פוסל את החשיבה הזאת ומסביר שמשום כך אמר הפסוק שאת התורה שם משה לפני כל ישראל – לפני כל אחד ואחד מהם! וכל הרוצה ללמוד, יבוא וילמד – אפילו האנשים הפשוטים ואפילו ילדים קטנים שכמעט אינם מבינים את שהם קוראים!

העיקר בתורה הוא העיסוק בה – ולא רק לימודה, וכך אנו מברכים על התורה: "לעסוק בדברי תורה", ולא: "ללמוד תורה".

כמובן, ככל שאדם מבין יותר בתורה – כך עולה הערך של לימודו. אך לכל עיסוק בתורה יש ערך. ואפילו אם אדם טועה בלימודו – יש לעצם העיסוק שלו בתורה ערך ומעלה!

המהר"ל לומד זאת מדרשת חז"ל על הפסוק בשיר השירים (ב, ד):
"הִבְיָאֲנִי אֶל בַּיִת הַיָּיִן, וְדַגְלוּ עָלַי אֲהָבָה". חז"ל אומרים (שיר השירים רבה על הפסוק) שאם שני חברים עוסקים בדבר הלכה, זה אומר בית אב של הלכה, וזה אינו אומר בית אב של הלכה – הקדוש ברוך הוא אומר: "וְדַגְלוּ עָלַי אֲהָבָה!".

ה"תורה תמימה" (על הפסוק, הערה נו) מסביר שהחבר הראשון יודע טעם ויסוד ההלכה ולומדה ומסבירה, ואילו חברו אינו יודע ומדלג על אמיתת הכוונה וטועה בה. ואף על פי כן, הקדוש ברוך הוא אומר שהוא אוהב גם את הדילוג שלו! השני הרי אינו אשם בטעותו, הוא טועה בשוגג, אולי משום שכישרונותיו פחותים או שטרם למד דיו – אך כוונתו טובה, ולכן הקדוש ברוך הוא אוהב את עצם העיסוק שלו בתורה!

הינה, אף על פי שאדם טועה בלימוד הלכה, ד' אוהב אותו על עצם עיסוקו בתורה.

חז"ל מוסיפים בשם רבי אחא חידוש גדול אף יותר, שעם הארץ הקורא לאהבה – איבה, כגון: "ואהבת" – "ואייבת", הקדוש ברוך הוא אומר עליו: "ודילוגו עליי אהבה!" כאן מדובר בטעות נוראית – בהפיכת אהבה לאיבה! ועדיין, הקדוש ברוך הוא אוהב אותו על עצם עיסוקו בתורת ד'!

על פי זה נוכל להוסיף ולהסביר את לשון משנתנו: "כל העוסק בתורה לשמה" – אפילו אם טועה בה, בכל זאת – "זוכה לדברים הרבה".

ה. לשם התורה

רבי מאיר מדבר על עיסוק בתורה לשמה, ולכאורה, היה לו לדבר על העוסק בתורה לשם שמיים, לשם ד'! מה אפוא משמעות הביטוי: "לשמה"? לשמה של מי?

הרב זצ"ל מסביר בספרו "אורות התורה" (ב, א) שלימוד תורה לשמה – הוא לימוד לשם התורה עצמה. מקור הדברים בגמרא, במסכת נדרים (סב, א): "עשה דברים לשם פעלם, ודבר בהם לשמם", וכהסבר הרא"ש בפירושו לגמרא:

"עשה דברים לשם פעלם" – לשמו של הקדוש ברוך הוא, שפעל הכל למענהו².

"ודבר בהן לשמן" – כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה. כגון, לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול – ולא לקנטר ולהתגאות.

אנו נדרשים ללמוד תורה לשמה – לשם התורה עצמה, לדעת את התורה ולהבינה.

רחמ"ו (נפש החיים ד, ג) מסביר, על פי הרא"ש, כי יש הבדל בין הכוונה הנדרשת מהאדם בלימוד תורה לבין הכוונה הנדרשת ממנו בקיום שאר המצוות:

הכוונה העיקרית הנדרשת מאדם בכל המצוות היא על עצם קיום המצוה. כדי לצאת ידי חובת מצוה, אדם נדרש לכוון בעת פעולה המצווה שהוא עושה אותה לשם מצוה ולא לשם דבר אחר.

לצד הכוונה הבסיסית הזאת ראוי לאדם לעשות מצוה מן המובחר מתוך דבקות ומחשבה טהורה שבטהורות, כפי שכלו והשגתו. אם יעשה כך, ישפיע במעשהו ובכוונתו שפע רב בכל העולמות, התלויים בקיום מצוותיו. וככל שיש יותר קדושה וטהרה מחשבה בקיום מצוותיו – כך יפעל תיקונים גדולים יותר בעולמות.

כל זה נכון בקיום המצוות, שנאמר בהם: "עשה דברים לשם פעלם" – לשם ד', התכוון במצוותיך להידבק בד'. אך בלימוד תורה נאמר: "דבר בהם לשמם" – הדיבור בענייני המצוות והלכותיהן, שהוא לימוד התורה, צריך להיות לשמם – לשם דברי התורה עצמם, לדעת ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול, כפי שכתב הרא"ש.

בלימוד התורה, אדם אינו צריך לכוון לדבקות בד' – אלא להבנת התורה עצמה. זהו אפוא לימוד תורה לשמה – לשם התורה עצמה.

וכשאדם לומד לשם התורה עצמה, הוא בעצם לומד לשם הקדוש ברוך הוא. הקדוש ברוך הוא מגלה את רצונו בעולם דרך התורה.

2. על פי הכתוב במשלי (טז, ד): "כל פֶּעַל ד' לְמַעְנֵהוּ...".

וכשאדם עוסק בתורה הוא עוסק בעצם ברצון הבורא, ובכך הוא נפגש ודבק בד'.

כך יוצא שכשאדם לומד תורה לשמה, לשם התורה עצמה – הוא לומד את התורה לשם נותן התורה, ובמילים אחרות, הוא לומד תורה לשם שמיים ממש!

רחמ"ו מדגיש את הדברים הללו גם בפירושו למשנתנו. הוא כותב שעיקר עניין ה"לשמה" הוא לשם אהבת התורה, להתייגע ולעמוד על שורשה – "להשיג על ידי התורה את המצוות והדינים, ולידע כל דבר על בוריו, כלליו ופרטיו, ולהשיג גם כן סתרי פלאי מעשיו וחקר כבודו".

מתוך הבנה זו הוא מסיק איך אנו נדרשים ללמוד תורה: "ולזה צריך ללמוד ביגיעה עצומה, להשיג אמיתת כוונות התורה לפי השגתו. וכל אשר יוסיף ללמוד – כן יוסיף לחפוף ללמוד עוד!".

ביטוי לקשר המהותי שבין התורה לנותנה נוכל לראות במדרש (שמות רבה לג, א). בדרך כלל, כשאדם מוכר חפץ לחברו, החפץ עובר לקונה, והקשר שבין המוכר לחפץ מתנתק לחלוטין. המדרש מגלה לנו שיש מקח אחד, שמי שמכרו – נמכר עימו, שכך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: "מכרתי לכם תורתי – כביכול נמכרתי עמה!". התורה היא גילוי אֵלוהי, וכשאנו עוסקים בה, אנו מתחברים ישירות לקדוש ברוך הוא!

על פי זה נוכל להבין את המשך המדרש, המנמק את הקמת המשכן והמקדש באמצעות משל:

משל למלך שהיה לו בת יחידה. בא אחד מן המלכים ונטלה. ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו.

אמר לו: "בתי שנתתי לך – יחידית היא! לפרוש ממנה – איני יכול, לומר לך אל תטלה – איני יכול, לפי שהיא אשתך. אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך, קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם – שאיני יכול להניח את בתי!".

כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: "נתתי לכם את התורה. לפרוש הימנה – איני יכול, לומר לכם אל תטלוה – איני יכול. אלא בכל מקום שאתם הולכים – בית אחד עשו לי שאדור בתוכו!", שנאמר (שמות כה, ח): "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֵתִי בְּתוֹכָם".

כשם שהבת היא גילוי של אביה המלך, שהרי היא תולדתו, ובה נמצאת תורשתו הגופנית ומורשתו החינוכית – כך התורה היא גילוי של מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא. התורה באה מהקדוש ברוך הוא ואוצרת בקרבה מורשה רוחנית ממנו. על כן הורה לנו ד' להקים לו בית בקרבנו, מקום מיוחד לגילוי שכינתו.

ביטוי לכך נמצא בדברי ריב"ל (שיר השירים רבה ה, יא): "כל מקום שהשרה הקדוש ברוך הוא תורתו – השרה שכינתו". התורה והשכינה באות אפוא כאחת.

חז"ל (שבת קה, א) דורשים את המילה הראשונה בעשרת הדיברות – "אנכי" – על ידי ראשי תיבות: "אנא נפשי כתיבת יהבית", כלומר: אני, את נפשי כתבתי, נתתי. בתורה כתב כביכול הקדוש ברוך הוא את עצמו! התורה מגלה את הקדוש ברוך הוא בעולמו.

על פי זה הסביר רחמ"ו, בהמשך ספרו (נפש החיים ד, י), שבעיסוק בתורה, אין האדם צריך לכוון לדבוק בקדוש ברוך הוא, כי בעצם העיסוק והעיון בתורה הוא דבק בדיבורו וברצונו, שהרי ד' יתברך ורצונו – חד הם! וזהו שכתוב בזוהר הקדוש שהקדוש ברוך הוא והתורה – חד הם.

על כן, כשרבי מאיר מדבר במשנתנו על העוסק בתורה לשמה, הוא מדבר בעצם על העוסק בתורה לשם נותנה – לשם שמיים!

מפתח ערכים

אבות

זכות אבות לעוסקים בצורכי ציבור פ"ב מ"ב 2,ה-ו
מעשה אבות סימן לבנים פ' מ' ד
מקור לסגולת ישראל פ' מ' ד

אבלות

ניחום אבל פ"ד מי"ח ד,ז
על החורבן פ"א מי"ח ו

אהבה

בין החכמים פ"ד מי"א 2,א
בעבודת ד' פ"א מ"ג 1; 2; פ"ה מ"ג 1,ד; 3,ד; מ"ד 1; פ"ו מ"ה 2,א
המביאה לשנאה פ"ה מט"ז
מקורה בצלם אֱלֹהִים ראה: צלם אֱלֹהִים
סוגיה פ"ה מט"ז
של איש ואישה פ"ה מט"ז ד
של מתנות פ"ה מ"י ד-ה

אהבת ד'

בזיכוי הרבים פ"ה מי"ח ד
ביטויה בחסידות פ"א מ"א 1,ב
ביטויה בלימוד תורה פ"ו מ"ו 1,א
המקור לכל האהבות פ"ה מט"ז ב-ה
להביא אחרים אליה פ"א מי"א 1,ג; פ"ג מ"י 1,ב;
פ"ד מ"ד 2; מ"ו ד; מי"ג 2,ה

אהבת הבריות

מקורה בצלם אֱלֹהִים ראה: צלם אֱלֹהִים
נחשבת לדרך הישר פ"ב מ"א 1,ד
של הלל פ"א מי"ב ד

אהבת ישראל

נובעת מערבותם פ"ב מ"ד 2,ז

אומנות

ראה: מלאכה

אחריות

- האדם על העולם פ"ה מ"א
- האדם על חייו פ"א מי"ד
- החכם על בני דורו פ' מ' א; פ"ו מ"ט ה
לכלל ישראל פ"ו מ"ט ד-ה

איבה

ראה גם: כעס; שנאה

מסכנותיו של הדין פ"ד מ"ז

אישה

ראה גם: נישואים

אהבתה פ"ה מט"ז ד
בבחירת חבר טוב פ"ב מ"ט ה
שיחה עימה פ"א מ"ה 2

אכזריות

במלחמה פ"ה מכ"א 2, ד

אכילה

דברי תורה במהלכה פ"ג מ"ג 2

אמת

בקשתו בלימוד תורה פ"ו מ"ו 1, א
להודות בה פ"ה מ"ז ד
מידתו של שמאי פ"א מט"ו 1, ב

אפיקורוס

אין לו חלק לעולם הבא פ"ג מי"א ב, ח
התמודדות איתו פ"ב מי"ד 1, ב

אריכות אפיים

לרשעים פ"ה מ"ב 1

ארץ ישראל

ועם ישראל	פ"ג מ"ג 1, ד
ורזי תורה	פ"ג מ"ג 1, ז
חשיבות הישיבה בה	פ"ב מ"א 2, א
חשיבות המלאכה בה	פ"ב מ"ב 1, ה
ייחודה	פ"ג מ"ג 1, ג-ז
מלחמה עליה	פ"ה מכ"א 2, ב
מקניניו של ד' בעולמו	פ"ו מ"י 1, ה
נקנית בייסורים	פ"ו מ"ד ד
סגולת ישראל מתבטאת בה	פ"ה מ"ט 2, ד
עזיבתה	פ"ג מ"ג 1, ה-ז
עליית אברהם אליה	פ"ה מ"ג 3
ערכה	פ"ד מ"י 1, ו; מכ"א 1, א
פיתוחה	פ"ב מ"ב 1, ה
קיום המצוות בה	פ"ו מ"י 1, ה
תורת ארץ ישראל	פ"ג מ"ו 1, ו
תכליתה וייחודה	פ"ה מ"ט 2, ג-ד

בהמתם של צדיקים

מעלתו	פ"ג מ"ט 1, ה; פ"ה מ"י ו
-------	-------------------------

בור

הגדרתו	פ"ב מ"ה א; פ"ה מ"ז ב
--------	----------------------

בושה

ראה גם: ביישנות

חומריתה	פ"ד מ"ב ב
---------	-----------

בחירה

ראה: חופש הבחירה

בטלה

התעסקות בדברי בטלה	פ"ה מ"ה 2, ד
מוציאה את האדם מהעולם	פ"ג מ"י 2, ב
רעתה וסכנתה	פ"א מ"י 2; פ"ג מ"ד